

Vedlegg

CSR som et akademisk konsept og dets historiske betydning for næringsliv og samfunn

I denne delen skal jeg redegjøre for den hvordan CSR har utviklet seg både som konsept i den akademiske debatten og CSR sin betydning for næringsliv og samfunn. Mange av de akademiske bidragene til CSR-debatten kommer fra USA og har hatt stor betydning for hvordan bedrifter forholder seg til samfunnsansvar. Jeg skal først ta for meg de akademiske bidragene til CSR-konseptet i USA og hvordan denne utviklingen reflekteres i amerikansk næringsliv fra 1800-tallet til moderne tid.

I den andre delen skal jeg skrive om den historiske utviklingen av den norske modellen for bedrifters samfunnsansvar. I Norge har staten spilt en betydelig større rolle i næringslivet enn i USA og dette har ført til forskjeller mellom disse landene i oppfatninger rundt hva bedrifters samfunnsansvar innebærer. Norge har dermed hatt betydelig færre akademiske bidrag til CSR-debatten. Jeg skal derfor i den andre delen konsentrere meg om den historiske utviklingen av norsk næringsliv og hvordan dette banet veien for den norske modellen basert på korporatisme og velferdsstaten. Norsk næringsliv har i nyere tid blitt stadig mer globalisert og dette har ført til at Norge har tatt inspirasjon av CSR-konseptet fra USA og implementert det i sine forretningsmodeller. Det er derfor naturlig å redegjøre for CSR sin historie i USA for å demonstrere hvordan dette i nyere tid har inspirert norske selskaper til å implementere dette konseptet i sin forretningsvirksomhet.

Sentralt i denne historiske utviklingen i USA er hvordan CSR opprinnelig omhandlet kun noen få interesser før det ble til et globalt fenomen slik som det er i dag. Når man studerer fortiden kan man finne flere bevis på at forretninger har gjennomført handlinger som tyder på omtanke for samfunnet de befinner seg i, men slik vi kjenner konseptet CSR i moderne tid startet i USA fra og med 1950-årene (Carroll, 2008, s. 19).

I forbindelse med den historiske utviklingen av CSR skal jeg også ta for meg hvilke organisatoriske endringer bedrifter har gjennomgått for å tilpasse seg samtidens oppfatninger av hva CSR innebærer. I dagens globaliserte verden har de fleste større bedrifter integrert CSR som en del av bedriften. Mange bedrifter utvikler strategier for hvordan bedriften skal

handle samfunnsansvarlig og hvordan dette skal vises for omverdenen. Eksempler på dette er bærekraftsrapporter om bedriftens økonomiske, miljømessige og sosiale forhold. Andre eksempler på handlinger som bedrifter utfører for å vise samfunnsansvar for omverdenen er donasjoner til veldedige formål og offentlige byggeprosjekter, oljeselskaper som velger å satse på fornybar energi for å være mer miljøvennlig og rekruttering av sosialt mangfoldige ansatte.

CSR i USA før 1950

Mange akademikere innenfor feltet fastsetter 1950-årene som den perioden der CSR slik vi kjenner det i dag begynte å ta form. Det er derfor hensiktsmessig å redegjøre for praksiser og aktiviteter før 1950-årene som har sin opprinnelse fra USA under den andre industrielle revolusjon mot slutten av 1800-tallet for å kunne gi kontekst til denne utviklingen. Fra midten til slutten av 1800-tallet var flere bedrifter spesielt opptatt av hvordan man kunne få arbeidstakerne til å arbeide mer effektivt. Det er vanskelig å avgjøre i hvilken grad bedrifters handlinger var motivert av å gjøre arbeidere mer produktive eller samfunnsansvarlige hensyn som å få arbeidstakere til å bli nyttige bidragsyttere til samfunnet (Carroll, 2008, s. 20 og 21).

På denne tiden ble også fabrikkssystemet basert på effektivisering ved bruk av maskiner og fordeling av arbeidsoppgaver utsatt for kritikk i Storbritannia og USA. Kritikere som ønsket endringer av dette fabrikkssystemet så på det som en kilde til flere samfunnsproblemer som fattigdom, dannelse av slumområder i de voksende byene, arbeideruro og bruk av kvinner og barn som arbeidskraft. Ifølge bedriftsteoretikeren Daniel A. Wren var motivene for bedrifters velferdstiltak overfor arbeidere på denne tiden en kombinasjon av filantropiske, humanitære og forretningsmessige hensyn. Disse velferdstiltakene skulle forhindre arbeideruro og øke arbeidernes produktivitet og kan tolkes som å være motivert av både forretningsmessige interesser og å gi noe tilbake til samfunnet. Eksempler på slike tiltak fra bedrifter er finansiering av fellesbad, sykehusklinikker og fritidfasiliteter for arbeiderne (Carroll, 2008, s. 21).

På slutten av 1800-tallet begynte også rike industriledere å bedrive med filantropi der de ga bort store pengesummer til ulike samfunnsnyttige formål innenfor utdanning, forskning, religiøse organisasjoner og veldedighet til fattige. Noen av de mest kjente eksemplene på forretningsmenn som valgte å bedrive med filantropi er John D Rockefeller og Andrew

Carnegie. John D Rockefeller grunnla det amerikanske oljeselskapet Standard Oil Company som vokste til å bli verdens største oljeraffineri og Andrew Carnegie som spilte i sentral rolle i ekspansjonen av stålindustrien i USA.

På den andre siden kunne det derimot være vanskelig å skille mellom hvorvidt disse filantropiske handlingene var på vegne av enkeltindivider eller bedrifter. Mange av disse industrilederne ble også kalt «røverbaroner» av samfunnskritikere som beskyldte dem for å bruke hensynsløse forretningsmetoder for å tilegne seg rikdom. Filantropi var ikke noe nytt og hadde røtter fra flere århundrer tidligere der rike mennesker donerte pengesummer til samfunnsnyttige formål (Carroll, 2008, s. 21).

Det er flere eksempler fra slutten av 1800-tallet på bedrifter som viste samfunnsansvar i ulik grad og omfang selv om at det ikke ble betegnet som det som vi i dag ville kalt for samfunnsansvar. Bedrifters samfunnsansvarlige aktiviteter var ofte gjennomsyret av paternalistiske motiver og et kjent eksempel på dette er Pullman-eksperimentet der den amerikanske industrilederen og George Pullman som drev et firma som produserte togvogner grunnla i 1893 en egen bedriftsby for sine arbeidere sør for Chicago. Denne firmabyen ble sett på som et prakt eksempel på opplyst forretnings-policy og hadde standardiserte hus, belysning og vedlikehold som var svært avansert for sin tid. Firmabyen fungerte som et eget samfunn med egen kirke, lekeplasser, parker, hoteller og et casino. Noen av motivene til George Pullmann for å grunnlegge denne firmabyen var å forbedre levestandardene for arbeiderne og deres familie slik at det ble lettere å beholde og tiltrekke arbeidstakere (Carroll, 2008, s. 22).

Selv om at det som nevnt ovenfor er bevis på at bedrifter viste samfunnsansvar på slutten av 1800-tallet var det ikke alltid tilfellet. Mange av disse konsernene vokste seg svært store som for eksempel Standard Oil Company. Dette førte til at enorme mengder makt og innflytelse ble konsentrert hos noen få industriherrer som kunne utnytte dette til å handle etter egne interesser på bekostning av myndighetene og befolkningen. Denne makten ble misbrukt av store konserner ved å for eksempel danne karteller for å begrense fri konkurranse, oppkjøp av mindre selskaper og misbruk av sin markedsdominans til å drive med rovprising. Denne perioden fra slutten av 1800-tallet til begynnelsen av 1900-tallet omtales av akademikerne Robert Hay og Ed Gray som den profittmaksimerende styringsfasen i utviklingen av CSR (Carroll, 2008, s. 23).

Denne maktmisbruken som store konserner kunne utøve i kraft av sin markedsdominans førte også til at de ble utsatt for kritikk fra intellektuelle, reformister som så på monopolene som en trussel mot småbedrifter, fagforeninger som fryktet for svekkede rettigheter for arbeidere og gravende journalister som etterforsket maktmisbruk fra disse monopolene. Denne kraftige kritikken fra ulike aktører førte til at det i perioden 1890-1920 ble innført de første antitrustlovgivningene som skulle begrense de store konserners makt og beskytte fri konkurranse ved å disiplinere deres atferd. Dette førte til at konserner begynte å ta mer hensyn til samfunnets interesser for å redusere faren for at myndighetene skulle blande seg inn i deres virksomheter (Moon, Kang og Gond, 2010, s. 518).

I tiden før 1950-årene ble det også publisert litteratur i USA som hadde stor påvirkning på perspektiver på samfunnsansvar på denne tiden. Kjente verk fra denne tiden om samfunnsansvar er «*The Functions of the Executive*» (1938) av Chester Barnard og «*Social Control of Business*» (1939) av J.M. Clark. I 1946 gjennomførte også Fortune magazine en spørreundersøkelse der bedriftsledere ble stilt spørsmål om deres forhold til samfunnsansvar. Resultatene fra denne spørreundersøkelsen viste at det var en økende følelse av samfunnsansvar blant bedriftsledere og støtter Robert Hay og Edward Gray sin fremstilling av denne perioden som en fase der konsepter om bedrifter som forvaltere av ulike hensyn var i vekst blant bedriftsledere (Carroll, 2008, s. 24).

Utviklingen av moderne CSR i 1950-årene

Det som i dag betegnes som bedrifters samfunnsansvar (CSR) ble i mange år heller omtalt som «*social responsibility*» (SR) eller samfunnsansvar på norsk. Den amerikanske økonomen Howard R. Bowen regnes av mange akademikere innenfor bedriftsforskning som grunnleggeren av CSR som et akademisk felt. I 1953 publiserte Bowen boken «*Social Responsibilities of the Businessman*» og markerer starten på den moderne perioden for litteratur innenfor dette fagfeltet. Bowen sitt perspektiv på CSR sprang ut fra oppfatningen av at hundrevis av denne tidens største bedrifter hadde enorme mengder makt og innflytelse på livet til samfunns innbyggere. Bowen stilte flere sentrale spørsmål i denne boken og et av

disse var hvilke ansvarsområder det er rimelig av omverdenen å tillegge bedrifter (Carroll, 2008, s. 25).

Bowen (1953, s. 6) definerte SR som forretningsmenns forpliktelser til å fremme policy, beslutninger og handlinger som er ønskelige med hensyn til det gjeldende samfunnets verdier og formål.

Bowen sitt syn på CSR stammer fra at han mente at store selskaper måtte ta ansvar siden at deres enorme makt og innflytelse gjorde dem i stand til å få gjennomslag for beslutninger som kunne ha betydelig påvirkning på innbyggeres liv. Bowen stilte derfor det samfunnsaktuelle spørsmålet med tanke på hva slags ansvar det er rimelig å forvente at bedrifter påtar seg (Carroll, 2008, s. 25).

Utviklingen av CSR i 1950-årene var preget av voksende debatt og holdningsendringer rundt temaet blant bedriftsledere, men dette førte til få endringer av bedrifters virksomhet i praksis bortsett fra filantropisk arbeid. Bowen var forut for sin tid og kom med en rekke forslag på organisatoriske endringer for å forbedre bedrifters evne til å respondere på sosiale utfordringer som preget samtiden. Han foreslo blant annet at bedrifter burde gjennomføre endringer i utformingen av styret i bedrifter, økt representasjon av sosiale perspektiver i styret, flere folk med samfunnsfaglig utdanning blant bedriftsledere, videreutvikling av etiske retningslinjer for bedrifter og mer forskning innenfor samfunnsvitenskapelige felt. Det er lite som tyder på at noen av Bowen sine forslag førte til få organisatoriske endringer i bedrifter i 1950-årene, men han skapte grobunn for videre refleksjon og utvikling av forretningsstrategier som dannet grunnlaget for moderne CSR (Carroll, 2008, s. 26).

Spredning av CSR-konsepter og praksis i 1960-årene

CSR hadde som nevnt ovenfor begrenset oppmerksomhet fra akademikere og bedrifter i 1950-årene, men i løpet av 1960-årene skjedde det en betydelig fremvekst av forsøk blant akademikere å formalisere og gi en nøyaktig definisjon av hva CSR gikk ut på. En av de mest betydningsfulle akademikere fra dette tiåret som forsøkte å gi en definisjon av CSR var Keith Davis som skrev om temaet i en rekke samfunnsvitenskapelige bøker og artikler (Carroll, 2008, s. 27).

Davis definerte samfunnsansvar som de beslutningene og handlingene som forretningsmenn tok som var i det minste delvis motivert av andre hensyn enn økonomiske og tekniske interesser. Han mente at samfunnsansvar burde settes på agendaen hos bedriftsledelsen og han argumenterte videre for at enkelte samfunnsansvarlige forretningsavgjørelser og handlinger kunne rettferdiggjøres med at de kunne gi økonomisk gevinst på lang sikt til gjengeld. Davis sine bidrag til de første faglige definisjonene av CSR gjør at mange ser på han som en konkurrent overfor Howard Bowen for tittelen som grunnleggeren av CSR (Carroll, 2008, s. 27).

Clarence C. Walton er en annen sentral akademiker som hadde sterk påvirkning på CSR-debatten og i 1967 utga han en bok med tittelen «*Corporate Social Responsibilities*». I denne boken skrev Walton at samfunnsansvar handler om forholdet mellom bedriften og samfunnet og at dette forholdet må tas i betraktning av bedriftsledelsen og relevante aktører når de arbeider mot sine mål. Han var også særlig opptatt av å påpeke at det sentrale ved bedrifters samfunnsansvar er at det praktiseres som følge av frivillighet fremfor tvang. Bedrifter måtte også ha visse indirekte tilknytninger til frivillige organisasjoner og at bedrifter må akseptere at det å vise samfunnsansvar vil medføre visse kostnader som ikke nødvendigvis ville gi umiddelbar økonomisk gevinst. Mot slutten av 1960-årene begynte bedrifters samfunnsansvar å manifestere seg i form av filantropi, forbedringer innenfor personalpolitikk og arbeidsforhold, forhold til aksjonærer og kundeservice (Carroll, 2008, s. 27 og 28).

CSR i vekst i 1970-årene

CSR fikk også økt spredning blant akademikere i 1970-årene og det ble gitt ut flere bøker som drøftet ulike definisjoner av konseptet og hvilke organisatoriske endringer som bedrifter kunne implementere for å bli mer samfunnsansvarlige bedrifter. I 1970 ga Morrell Heald ut den banebrytende boken «*The Social Responsibilities of Business: Company and Community, 1900-1960*». Heald ga ikke en egen definisjon av CSR, men hans syn på konseptet var i tråd med definisjonene som man fant i CSR-litteratur fra 1960-årene og tidligere. I boken skrev Heald at bedrifters samfunnsansvar innebærer at bedriftsledere arbeider med å iverksette tiltak som tjener dette formålet i deres virksomhet. Hans arbeid antyder at bedriftsledere var på denne tiden opptatt av å vise samfunnsansvar i form av filantropi og å skape et fellesskap med samfunnet de var en del av (Carroll, 2008, s. 28).

I 1971 kom «Komiteen for økonomisk utvikling» (CED) med et viktig bidrag til CSR-debatten i publikasjonen «*Social Responsibilities of Business Corporations*». CED påpekte i denne publikasjonen at det foregikk store endringer i den sosiale kontrakten mellom bedrifter og samfunnet som de er en del av. Det ble stilt forventninger til bedrifter å vise et bredere omfang av ansvar overfor samfunnet utenom å produsere varer og tjenester; og deres fremtid var avhengig av deres evne til å respondere til samfunnets forventninger.

I CSR-debatten i 1970-årene kan man observere en økning til begreper som «*corporate social responsiveness*», «*corporate social performance*» og «*corporate social responsibility*» (CSR). S. Prakash Sethi drøftet disse begrepene i artikkelen «*Dimensions of corporate social performance: An analytical framework*» (1975). I artikkelen skilte han mellom bedriftsatferd som kan kalles for «*social obligation*» (sosial obligasjon), «*social responsibility*» (samfunnsansvar) og «*corporate social responsiveness* (ansvarliggjøring av bedrifter). Sethi beskriver sosial obligasjon er bedrifters atferd med hensyn til juridiske restriksjoner og markedskrefter. Samfunnsansvar er derimot mer omfattende enn sosiale obligasjoner og Sethi hevder at samfunnsansvar innebærer å sørge for at bedrifters atferd er i tråd med samfunnets normer, verdier og forventninger med tanke på prestasjoner. Han beskriver videre at sosial lydhørhet går ut på at bedrifter respondere til sosiale behov i samfunnet og denne type bedriftsatferd har dermed en preventiv funksjon (Carroll, 2008 s. 31).

Komplimentære temaer til CSR i 1980-årene

På 1980-tallet ga arbeidet med å finne nye definisjoner eller finpusse allerede eksisterende definisjoner på CSR rom for ny forskning og akademiske publikasjoner på alternative eller komplimentære konsepter innenfor CSR. Eksempler på konsepter og emner som fikk særlig fokus fra forskere i 1980-årene er «*corporate social responsiveness*» (ansvarliggjøring av bedrifter), «*corporate social performance*», forretningsetikk, offentlig politikk og «*stakeholder theory*» (interessentteori), (Carroll, 2008, s. 34).

Akademikeren Thomas M. Jones involverte seg i CSR-debatten i 1980-årene og bidro til et nytt perspektiv på CSR. I 1980 definerte han CSR på følgende vis:

CSR er forestillingen om at bedrifter er forpliktet til interessenter i samfunnet utenom aksjonærer og hva de er pålagt av juridiske lover og kontrakter. To deler av hans definisjon av CSR står sentralt: Den første er at bedriftene må inngå forpliktelser på frivillig grunnlag og atferd som springer ut av juridiske lover og kontrakter kan derfor ikke omtales som frivillige initiativer. Det andre aspektet er at forpliktelsen er på et bredt grunnlag der det blir tatt hensyn til flere aktører utenom aksjonærer. Disse aktørene kan være ansatte, kunder, leverandører og lokalsamfunnet (Carroll, 2008, s. 34).

Jones argumenterer for at det kan være utfordrende å oppnå enighet om hva samfunnsansvarlig atferd innebærer og mente derfor at CSR bør ses på som en prosess fremfor bestemte utfall. Hans bidrag var svært betydningsfullt, men det gjorde ikke slutt på debatten om hvilke hensyn CSR skulle omfatte og hvor høye forventninger man skulle ha overfor bedrifter på dette feltet (Carroll, 2008, s. 35).

Et sentralt alternativt tema som utviklet seg i 1980-årene var «*stakeholder theory*» (interessenteori). I 1984 publiserte den amerikanske akademikeren R. Edward Freeman en banebrytende bok om interessenteori kalt «*Strategic management: A Stakeholder Approach*». Denne boken hadde betydelig påvirkning for den videre utviklingen innenfor feltene CSR, næringsliv og samfunn og forretningsetikk (Carroll, 2008, s. 36).

Interessenteori er en teori innenfor organisasjonsledelse og forretningsetikk om hvordan bedrifter må ta hensyn til i sin forretningsvirksomhet. Freeman (2010, s. 46) skrev at en interessent i en organisasjon er per definisjon enhver gruppe og individ som kan påvirke eller blir påvirket av resultatene av en organisasjons mål.

Eksempler på interessenter er aksjonærer, organisasjonens ledelse, ansatte, kunder, leverandører, myndighetene og ikke-statlige organisasjoner som arbeider med for eksempel miljøvern og menneskerettigheter.

Interessenteorien står i kontrast til den amerikanske økonomen Milton Friedman som fikk stor innflytelse på den økonomiske politikken i USA i 1980-årene. Friedman stilte seg kritisk til interessenteorien og sa følgende: «*Few trends could so thoroughly undermine the very foundations of our free society as the acceptance by corporate officials of a social*

responsibility other than to make as much money for their stockholders as possible»
(Friedman, 1962, s. 133).

CSR i 1990-årene

I 1990-årene kom det svært få unike bidrag til CSR-konseptet, men CSR-konseptet dannet grunnlaget for utviklingen av komplimentære temaer og konsepter som var kompatible med eller benyttet dette konseptet. Noen sentrale temaer som ble utviklet videre på denne tiden var interessenteori, «*corporate social performance*» bærekraft, forretningsetikk og «*corporate citizenship*». «*Corporate citizenship*» var et av konseptene som fikk mest oppmerksomhet i 1990-årene, men det kan være uklart hvorvidt man ser på dette konseptet som atskilt fra CSR eller bare en annen innfallsvinkel på CSR. Bærekraft fikk også mye oppmerksomhet og på denne tiden utviklet begrepet seg fra å bare omfatte hensyn til natur til å omfatte hensyn til berørte interessenter og sosiale hensyn. Det ble utgitt omfattende litteratur og forskning på disse feltene (Carroll, 2008, s. 37).

Mot slutten av 1980-årene og utover 1990-årene ekspanderte filantropisk aktivitet betydelig som følge av globaliseringen og i det dukket opp flere store globale selskaper der det blevanlig med lederstillinger med ansvar for CSR og håndtering av selskapets filantropiske donasjoner. Det ble også utviklet nye konsepter innenfor forretningsdrift som spredte seg til de store selskaper som for eksempel global sosial investering, partnerskap med lokalsamfunnet og omdømmehåndtering for bedrifter. Eksempler på CSR-initiativer som ble vanlig i 1990-årene var markedsføring rettet mot samfunnsnyttige formål, strategiske og internasjonale donasjoner, frivillighet fra ansatte og bærekraft. Globale selskaper donerte til blant annet kunst og kultur, helsearbeid, lokalsamfunn og NGO-er (Carroll, 2008, s. 38).

Videreutvikling av CSR i det 21. århundret

I 2000-årene hadde de teoretiske bidragene rettet mot konseptualisering av CSR banet veien for forskning på emnet og dette førte til videre forskning på underliggende temaer som f. eks bærekraft, forretningsetikk og interessenteori. Empirisk forskning fikk økt fokus blant

akademikere, men det har også blitt utført videre arbeid med konseptualiseringen av CSR (Carroll, 2008, s. 39).

CSR har i moderne tid fått mye oppmerksomhet i Europa som følge av politiske debatter relatert til globalisering og bærekraftig utvikling og er et av de viktigste diskusjonstema for politikere, forretningsfolk, fagforeninger, NGO-er, kunder og forskere. (Carroll, 2008, s. 42).

Det er uenigheter blant akademikere om hva som er fremtiden for CSR og hvorvidt CSR kan lykkes med å få bedrifter til å vise økt samfunnsansvar. Akademikeren Steven D. Lydenberg er optimistisk og ser på CSR som en sentral sekulær utvikling som er drevet videre av en reevaluering av bedrifters rolle i samfunnet. Lydenberg er av den oppfatningen av at denne reevalueringen av bedrifters rolle i samfunnet er mer fremtredende i Europa der bedrifter i større grad påtar seg forventningen om at bedrifter skal ta hensyn til sine interessenter. Næringslivet er mer skeptiske til denne antakelsen, men Lydenberg hevder at det i fremtiden vil være vanskelig for USA og motstå den europeiske innflytelsen på CSR (Carroll, 2008, s. 42)

Til motsetning til Lydenberg er akademikeren David Vogel skeptisk til CSR og kritisk til dets grad av suksess og innflytelse. Vogel mener at CSR vil ikke lykkes før de store selskapene begynner å rapportere ulike områder innenfor CSR som sentrale for bedriftens suksess i fortiden eller fremtidige resultater. Hvorvidt CSR kan være bærekraftig er avhengig av at det bidrar til selskapers forretningsmessige suksess. På den andre siden har sivilsamfunnet og offentligheten fått økende innflytelse på oppfatningen av hvilke kriterier som må tilfredsstilles for at en bedrift skal kunne betegnes som suksessfull (Carroll, 2008, s. 42).

CSR i Norge

I denne delen skal jeg redegjøre for den historiske utviklingen av CSR i Norge og hvordan det skiller seg fra CSR i USA. For å kunne få en bedre forståelse på CSR i Norge er det gunstig å undersøke historiske prosesser som har påvirket hvordan norsk næringsliv forholder seg til problemstillinger angående CSR i dag.

Tidligere forskning viser at det kan være ulike oppfatninger om hva CSR innebærer i ulike land og dette påvirkes av her enkelt lands historiske, kulturelle og sosioøkonomiske kontekst.

Dette fører til at land kan ha ulike definisjoner på hva CSR innebærer (Argandoña og Hoivik, 2009, s. 222).

I denne redegjørelsen av historiske prosesser som har bidratt i utviklingen av den norske versjonen av CSR frem til i dag, skal jeg først beskrive hvordan tidlig paternalisme fra norsk næringsliv var påvirket av norsk kultur og landets politiske, økonomiske og sosiale forhold. I denne sammenhengen er det relevant å diskutere hvordan norske bedrifter skapte legitimitet for sine virksomheter ved hjelp av kristne verdier og filantropiske handlinger.

Jeg skal deretter ta for meg paternalisme under industrialiseringen av Norge og bedrifters tiltak for å bedre velferden til sine arbeidere. Etter dette skal jeg drøfte faktorer som bidro til utviklingen av den politiske og økonomiske modellen basert på korporatisme som omtales som «den norske modellen». Til slutt vil jeg gjøre rede for globaliseringen av norsk næringsliv og hvordan dette har ført til at norsk næringsliv har utviklet seg til å være mer eksplisitt med å vise samfunnsansvar (CSR). For å gi en tilstrekkelig utdypning av CSR i nåtidens Norge skal jeg bygge videre på stortingsmleding nr. 10 fra 2008-2009 kalt «Næringslivets samfunnsansvar i en global økonomi».

Tidlig paternalisme

Et sentralt aspekt å ta høyde når man skal ta for seg den historiske utviklingen av CSR i Norge er det faktumet at landets næringsliv har vært dominert av små og mellomstore bedrifter. Andre skandinaviske land som Danmark, Sverige og Finland har derimot flere store selskaper som blant annet Lego, Ikea og Nokia. Før industrialiseringen av landet drev nordmenn hovedsakelig med jordbruk, jakt og fiske og tømring. Disse primærnæringen var derimot på en skala som var for liten til å kunne danne grunnlaget for eller støtte opprettelsen av større bedrifter. Norge skilte seg også ut fra andre europeiske land fordi at adelen var få i antall og at store deler av adelen var relativt fattig i europeisk målestokk. Dette forhindret overklassen i å konsentrere så mye makt som i andre europeiske land. Dette kan ha bidratt til utviklingen av et egalitært samfunn som har hatt en stor påvirkning på hvordan nordmenn forholdte seg til CSR (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 110).

Selv om at norsk næringsliv har hatt færre store selskaper enn andre land opp gjennom historien og i moderne tid, førte gruvedrift på 1620-tallet til opprettelsen av de første større

selskapene i Norge. Disse gruvedriftsselskapene grunnla små samfunn til støtte for deres virksomhet og i 1769 hadde gruvebyen Kongsberg vokst til å bli Norges nest største by. Gruvearbeiderne ble godt betalt og gruvedriften i Kongsberg var sterkt påvirket av de tyske ansatte som innførte flere sosiale ordninger som var vanlige i Tyskland som blant annet pensjonsordninger, gratis medisinsk behandling og betalt sykefravær (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 110).

Gruvedriftsselskapene var svært viktige for lokalsamfunnet og i Røros finansierte gruvedriftsselskapet konstruksjon og vedlikehold av bygninger og viktig infrastruktur som blant annet kirker, veier, bruer, skoler og hus for de fattige og soknepersonell. Gruveselskapet betalte også lønningene til byens leger og jordmødre, politi, vektere og lensmannen, prester og orgelspillere. Gruvedriftsselskaper fungerte dermed som sentrale hjørnestensbedrifter for lokalsamfunnene de befant seg i (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 110).

Norge ble i 1814 hardt rammet av ettervirkninger fra Napoleonskrigene som førte til en økonomisk nedgangstid der industri- og handelsvirksomhet ble rammet hardt. Dette førte videre til at store deler av landets økonomiske elite gikk konkurs. I det samme året ble også Norges grunnlov vedtatt av riksforsamlingen på Eidsvoll der det ble fastsatt en rekke endringer som ville ha stor betydning for landet. I grunnloven ble det blant annet vedtatt å forby innføring av nye titler til adelen. Distriktene skulle få større representasjon i politiske organer for å kompensere for den lengre avstanden fra maktsenteret. Argumentet for dette punktet i grunnloven var at folk som levde i hovedstaden ville ha lettere tilgang til politikere enn folk ute i distriktene. Denne grunnloven var svært demokratisk og liberal sammenliknet med andre land. Dette banet veien for den fortsatte utviklingen av det norske samfunnet som særlig egalitært sammenliknet med andre europeiske land (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 110 og 111).

Grunnloven fra 1814 hadde ingen punkter som hadde til hensikt å plassere begrensninger på handelsvirksomhet, men det markedsøkonomiske systemet som sprang ut av dette var en form for kapitalisme som ble styrt og iverksatt av offentlig sektor. Fri handel ble ikke sett på som et mål i seg selv, men som et middel for å oppnå videre modernisering av landet. Til kontrast fra USA der samfunnsansvar var drevet av initiativ fra næringslivsledere var arbeidet i Norge med å gjøre næringslivet mer samfunnsansvarlig drevet av myndighetene. Disse tiltakene plantet derfor røttene for utvikling av den norske versjonen av CSR. En annen faktor

som formet bedrifters holdninger til samfunnsansvar, var at det norske samfunnet var i stor grad gjennomsyret av patriarkalske holdninger. Dette ble gjenspeilet i mye av norsk næringsliv som var preget av familiebedrifter der bedriftslederen ble sett på som en form for farsfigur som skulle beskytte sine ansatte mot negative eksternaliteter fra det frie markedet (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 111).

I 1840 begynte industrialiseringen av Norge for alvor og det utviklet det seg et nytt økonomisk samfunn som var drevet av teknologiske nyvinninger innenfor shippingvirksomhet, landbruk, fiske og tømmerindustri. Til tross for industrialiseringen av Norge førte ikke dette til at det ble dannet noen store bedrifter. Denne perioden på midten av 1800-tallet fungerte på mange måter som begynnelsen på utviklingen av flere trekk som kom til å prege landets økonomiske system som blant annet mange små bedrifter med tett tilknytning til lokalsamfunnet og en sterk middelklasse med sterke demokratiske verdier som kan spores tilbake til grunnloven fra 1814 (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 111).

Bedrifters legitimitet og sosial uro

For å unngå opptøyer og sosial uro var det viktig for bedrifter å oppnå legitimitet i lokalsamfunnet de hørte til i. Som nevnt tidligere var Norge på mange måter gjennomsyret av paternalistiske prinsipper der de velstående skulle være generøse mot de mindre velstående delene av befolkningen. Under siste kvartal av 1800-tallet kunne næringslivet i Norge oppnå moralsk legitimitet gjennom den voksende pietistiske bevegelsen kalt Haugianismen. Denne kristne bevegelsen opplevde på denne tiden økende politisk støtte. Hans Nielsen Hauge (1771-1824) og hans tilhengere kritiserte de rike for deres prangende forbruk og mente at næringsliv måtte ha et høyere formål utover profitt i form av å tjene Guds vilje ved å være ansvarlige forvaltere av skaperverket. Hauge mente at det var arbeidsgiverens ansvar å sørge for at de ansatte fikk rettferdig lønn, mat og klær, og dersom disse forventningene ikke ble innfridd så han på det som tyveri fra arbeidsgiverens side. Under industrialiseringen av europeiske land på denne tiden var det et stort omfang av underbetalte industriarbeidere og dette førte til flere sosiale utfordringer i form av fattigdom og nød i de voksende byene i den britiske hovedstaden London (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 111).

Hauge og hans tilhengere fikk stor påvirkning på norsk næringsliv innenfor blant annet fiskeri, havnenæring, tekstilindustri og møbelindustri under begynnelsen av 1800-tallet.

En annen bevegelse som fikk innflytelse på det norske samfunnet i dette århundret, var den politiske aktivisten Marcus Thrane som etablerte Norges første arbeiderbevegelse (Thranitterbevegelsen). På midten av 1800-tallet var det mye sosial uro i det industrialiserte Europa på grunn av sosial urettferdighet med utbredt fattigdom blant folk i arbeiderklassen. Thrane ble inspirert av februarrevolusjonen i 1848 der arbeidere i europeiske land kom med krav om sosiale og demokratiske reformer, (Ringvej, 2018).

Februarrevolusjonen i Europa forsterket Thranitterbevegelsen og ble sett på som en trussel mot næringslivet og bedriftseiere. For å dempe radikalisering av arbeidere ble det iverksatt sosiale velferdstiltak og filantropiske tiltak med hensikt om å skape tettere sosiale bånd mellom arbeiderklassen og overklassen. Til tross for denne utviklingen ble det aldri utviklet en tradisjon for filantropi på stor skala sammenliknet med USA. Norge var et langt mer egalitært samfunn som følge av at landet hadde hatt en liten og fraværende adel gjennom mye av historien. Mange nordmenn så også på filantropiske tiltak som utilstrekkelig for å skape bedre levevilkår for arbeiderklassen på sikt. Mange bedrifter i Norge var statseide eller deleide sammen med private aktører. Autoritetene i distriktene hadde sterk innflytelse og sentralstyringen av Norges økonomi var underutviklet og svak. Dette gjorde at bedriftseiere aldri fikk den samme grad av makt og innflytelse som i USA der mektige industriledere klarte på 1930-tallet å få gjennomslag i Kongressen for skatteuttak på filantropiske donasjoner. Disse faktorene førte til at maktbalansen i Norge var slik at næringslivet var underordnet myndighetene. Norske forretningsmenn var derfor nødt til å påta seg verv i det politiske landskapet for å kunne påvirke utformingen av politikk som angikk deres interesser (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 111 og 112).

I løpet av den tidlige perioden av industrialiseringen av Norge ble det også grunnlagt flere fabrikkbyer i likhet med gruvebyene Kongsberg og Røros. Et av de mest kjente eksemplene av disse fabrikkbyene fra denne perioden er Rjukan som ble etablert av Norsk Hydro i 1905 der de startet produksjon av kunstgjødsel som ble drevet av hydroelektrisk kraft som energikilde. Selskapet ble grunnlagt av forretningsmannen Sam Eyde og var en pådriver av at Hydro skulle være med på å videreutvikle det moderne samfunnet. Hydro ble omtalt som et «sosialt industrielt selskap» og var svært viktig for utbyggingen av Rjukan. Hydro bygget hus for arbeiderne med høy standard, veier, skoler og sykehus. Dette betydde på den andre siden ikke at forholdet mellom arbeidsgiver og ansatte alltid var idyllisk og ansatte kunne få sparken uten begrunnelse. Hydro sin finansiering av infrastruktur på Rjukan var også sterkt

motivert av pragmatiske grunner siden at det ikke eksisterte nødvendig infrastruktur for å kunne drive virksomheten effektivt (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 112).

På slutten av 1800-tallet ble privat næringsliv sin paternalistiske innflytelse redusert gjennom blant annet et vedtak om en lov om folkeskole i 1889 som reduserte bedrifters påvirkning på skolene som de grunnla. Norske myndigheter innførte også strengere reguleringer på bedrifter i form av fabrikktilsynsloven i 1892 som begrenset barnarbeid og ulykkesforsikring i 1894. Norges historiske fraværende aristokrati, en relativt sterk arbeiderklasse for sin tid og tidlig demokratisering bidro til at norsk næringsliv tok en annen form enn USA der industriledere hadde langt større makt. Norge fikk derfor et næringsliv preget av en sterk stat med fokus på samarbeid og dialog mellom industriledere, arbeidere, fagforeninger og statlige organer (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 113).

Utviklingen av den norske modellen

Til forskjell fra Norge har USA i langt større grad vært preget av en kultur med sterk tro på det frie markedet og skepsis til en stor stat som involverer seg i økonomien. Amerikansk næringsliv har tatt det frie markedet til forsvar som økonomisk modell og denne trenden var spesielt sterk i 1970-årene og i 1980-årene under Ronald Reagans presidentskap. (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 113).

USA sin holdning til statens rolle i økonomien er som nevnt svært forskjellig fra den norske kulturen, men det har allikevel vært norske forretningsfolk som har stilt seg kritiske til en stat med større grad av involvering i sosiale prosjekter. Det var noen forretningsfolk som mente at næringslivet burde ha ansvaret for å iverksette velferdstiltak. Motivet for disse holdningene var blant annet at forretningsfolk ikke lenger kunne oppnå legitimitet gjennom skikker og tradisjoner. Næringslivets legitimitet ble svekket i f. eks 1930-årene der det utviklet seg misnøye mot bedrifter fra folk som mente at de var uegnet til å gjennomføre sosiale velferdstiltak. Dette banet veien videre for at myndighetene kunne gjennomføre flere offentlig velferdstiltak (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 114).

Den norske modellen baserer seg på korporatisme med et trepartssamarbeid mellom organisasjoner som representerer arbeidsgivere og arbeidstakere (partene) og staten.

Hensikten med korporatisme er å gi organiserte interesser innflytelse over samfunnsutviklingen (Thomassen, 2020).

Noen hendelser som har stått sentralt for utviklingen av den norske modellen med et korporatistisk trepartssamarbeid er grunnleggelsen av Norges største arbeidstakerorganisasjon Landsorganisasjonen i Norge (LO) i 1899 og Norsk arbeidsgiverforening (NAF) i 1900. Disse organisasjonene skapte betydelig endringer i forholdet mellom arbeidsgivere og arbeidstakere og dette bidro til utviklingen av den korporatistiske kulturen som har preget det norske samfunnet siden (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 114).

I 1989 slo tre organisasjoner seg sammen; Norges Håndverkerforbund (NH) som ble grunnlagt i 1886, Norsk arbeidsgiverforening (NAF) fra 1900 og Norges industriforbund (NI) og stiftet NHO som er Norges største arbeidsgiverorganisasjon (NHOs historie, 2018).

Det har til tider oppstått uenigheter og konflikter mellom NHO og LO, men det korporatistiske systemet med jevnbyrdige maktforhold blant partene har ført til at dette ofte løses gjennom samarbeid, kompromisser og forhandlinger.

I 1935 skjedde det en viktig hendelse i form av at Arbeiderpartiet og Bondepartiet gikk sammen i regjering. Arbeiderpartiet hadde lagt bak seg sin revolusjonære politikk og anerkjente parlamentarismens legitimitet og hadde til hensikt å iverksette sosiale reformer i Norge. Regjeringen ville lede landet ut av den økonomiske krisen gjennom modernisering og det ble innførte betydningsfulle reformer som 8-timers arbeidsdag, 9 dagers ferie med lønn og restriksjoner på uberettigete oppsigelser av arbeidstakere. Regjeringen innførte også velferdstiltak som sykepenger og arbeidsledighetstrygd. Disse reformene førte til at arbeidstakerne var mindre avhengige av arbeidsgivere for sosiale velferdstiltak og banet veien for videre sosiale reformer (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 114).

Arbeiderparti-regjeringen fikk rent flertall etter 2.verdenskrig i 1945 og regjeringen brukte etterkrigstiden på å iverksette et program i samarbeid med næringslivet om å gjenoppbygge Norge. Staten tok en svært aktiv rolle i næringslivet siden at det ble sett på som sentralt for gjenoppbyggingen av landet. Et eksempel på denne aktive rollen er at i 1960-årene var selskapene Norsk Hydro, Norsk jernverk, Årdal og Sunndal verk enten heleid av staten eller

aksjemajoritet. Denne tendensen ble videre forsterket etter grunnleggelsen av oljeselskapet Statoil (Equinor i dag) etter at olje ble oppdaget i Nordsjøen (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 114).

Denne politiske kulturen for samarbeid mellom organisasjoner omfatter også ikke-statlige organisasjoner (NGO) som blant annet miljøvernsorganisasjoner. Dette har ført til at mange norske selskaper har erfaring med å føre dialog med NGO-er. Ved utviklingen av velferdsstaten påtok staten seg mange av velferdstiltakene som næringslivet tidligere hadde stått for og særlig Arbeiderpartiet var skeptisk til å overlate ansvaret for arbeidernes velferd til sine arbeidsgivere. Den norske modellen hadde heller til hensikt å oppnå sosial trygghet, velferd og fast ansettelse gjennom forhandlinger mellom stat og næringsliv. På denne måten påtok staten seg ansvaret for velferdstiltak som ofte assosieres med CSR gjennom vedtatt offentlig politikk, forhandlinger og lovgivning. Dersom man definerer CSR som hva en bedrift gjør utenom lovpålagte krav vil dette bety at mye av det som ville blitt stemplet som CSR i USA gjelder bare for norske selskaper når de involverer seg i andre land (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 115).

Samfunnsansvar i en globalisert verden

Fra slutten av 1980-tallet ble det gjort store endringer i Norges politiske og økonomiske system der det i større grad ble implementert markedsøkonomiske prinsipper i offentlig sektor (New Public Management). I 1990-årene fikk CSR økende oppmerksomhet i Europa og CSR ble for første gang nevnt i den norske avisen «Dagens næringsliv» i 1999 (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 115).

I løpet av 2000-årene økte Norges bevissthet rundt CSR som følge av nye utfordringer som bedrifter måtte forholde seg til utenfor landegrensene. Eksempler på slike utfordringer er forurensing av klima- og miljø, barnearbeid, menneskerettigheter, arbeidsrettigheter og tiltak for å forhindre korrupsjon. Den internasjonale globaliseringen var avgjørende for hvordan flernasjonale selskaper forholdt seg til CSR. Denne utviklingen har hatt stor påvirkning på norsk næringsliv og økonomi og stadig flere investeringer har blitt foretatt i andre land. Mange av disse landene sliter med korrupsjon og underutviklede demokratiske systemer (Ihlen og Hoivik, 2015, s. 115).

Den økende globaliseringen har blitt forsterket med enorm utvikling i kommunikasjonsteknologi (internett, mobiltelefoner og sosiale medier) som gjør det lettere for bedrifter å kommunisere med kunder og andre interessenter. Samtidig gjør moderne kommunikasjonsteknologi det vanskeligere for bedrifter å skjule lyssky virksomhet fra offentligheten. Aktivister kan dermed bruke nye metoder for å opplyse offentligheten om etisk betenkelige sider ved bedrifters virksomhet. Et eksempel på disse følgene er at norske olje-selskaper har mottatt kritikk for å drive forretninger med land med manglende demokrati som Iran, Azerbaijan og Libya. Dette har som regel blitt håndtert gjennom sanksjoner fra norske myndigheter og dialog med de involverte bedriftene (Ihlen og Hoivik, 2015, s 115).

Den norske staten som institusjon har blitt svekket, men er fortsatt en betydningsfull kapitalistisk aktør med store aksjeposter i mange større firmaer som Equinor og Hydro. Store offentlige selskaper praktiserer på mange måter som om de skulle vært private aktører og enkelte mener at disse selskapene handler mer av egeninteresse på bekostning av samfunnets interesser. Norske myndigheter oppfordrer selskaper til å vise samfunnsansvar, men vil ofte la være å gripe inn direkte i konflikter (Ihlen og Hoivik, 2014, s. 115).

Norges versjon av CSR skiller seg på flere måter fra USA siden at uenigheter løses gjennom trepartssamarbeidet der staten fungerer som mekler mellom arbeidsgivere og arbeidstakere. I tillegg har Norge en omfattende velferdsstat som i stor grad hjelper innbyggere som skulle komme utfor sosial nød, helsesvikt og tapt inntekt. I USA er staten langt mindre og mye av det som dekkes av den norske velferdsstaten blir i USA iverksatt av private bedrifter gjennom f. eks donasjoner til veldedige formål.

